

Baletas Mykolo Kazimiero Oginskio dvaro teatre

Helmutas Šabasevičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas helmutas.sabasevicius@gmail.com

Straipsnyje apžvelgiama teatrinė kunigaikščio Mykolo Kazimiero Oginskio (1730–1800) veikla daugiausia dėmesio skiriant jo dvare Slanime statytiems baletams, atidžiau analizuojant spektaklį „Moterų filosofija“, kurio libreto rankraštis saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Pateikiama Lietuvos istoriografijoje naujos informacijos apie kitus jo autoriaus choreografo Felice Morini sukurtus spektaklius, „Moterų filosofijos“ libretas lyginamas su italų šokėjos Annos Beneti Venecijoje pastatyto to paties pavadinimo baleto libretu, pateikiama baleto dramaturgijos schema, aptariami librete akivaizdūs spektaklio vaizdiniai pavidalai, sietini su vėlyvojo baroko ir rokoko teatrine estetika.

RAKTAŽODŽIAI: Mykolas Kazimieras Oginskis, Felice Morini, dvarų teatras, baletas

Didžiojo Lietuvos etmono, Vilniaus vaivados, Lietuvos lauko raštininko kunigaikščio Mykolo Kazimiero Oginskio (1730–1800) meninę veiklą nutilus ginklų žvangesiui globojo prabylančios mūzos: jis buvo kompozitorius, poetas, dramaturgas, meno mecenatas. Jis yra ir diplomato bei kompozitoriaus Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) giminaitis – Andriaus Oginskio (1740–1787), Mykolo Kleopo Oginskio tėvo, pusbroliis. Žinoma, kad XVIII a. 8 dešimtmetyje antros eilės sūnėnas lankėsi dėdės dvare Slanime, tikriausiai stebėjo ir čia statytus spektaklius. Be to, jau senokai, nors ir nelabai plačiai, diskutuojama apie polonezo „Atsisveikinimas su tėvyne“ autorystę (tuo abejota Samuelio Orgelbrando (1810–1868) išleistoje enciklopedijoje¹), dėl kurios „varžosi“ tais pačiais inicialais pasirašinėję du tos pačios giminės, bet skirtingų kartų atstovai.

Slanimo valdos Mykolui Kazimierui Oginskiui atiteko 1761-aisiais, vedus Juzefą Aleksandrą Čartoriskyte-Sapiegienę (1730–1798), kuri kiek vėliau Sedlcoose puoselėjo savarankišką kultūros erdvę, vadintą Aleksandrija.

Mykolo Kazimiero Oginskio asmenybę gerai apibūdina plačiai žinomas jo portretas, kurį nutapė viena iš nedaugelio šio laikotarpio moterų menininkių – Anna

¹ Michał Kazimierz Ogiński. S. *Orgelbranda Encyklopedia Powszechna*. 1898. T. 11: 45. Istorikas Antonis Lenkiewiczus mini, jog Paryžiuje, žlugus Baro konfederacijai, išpopuliarėjo polonezas „Atsisveikinimas su tėvyne“, tad šį parašyti galėjo tik Mykolas Kazimieras, nes Mykolui Kleopui tuo metu buvo septyneri metai. Žr. Lenkiewicz 2004: 147.

Rosina Lisiewska de Gasc (1713–1783). Nors paveiksle etmonas vaizduojamas mūšio lauke, tačiau labiau primena teatro dekoracijos fone vaidinantį ar net šokantį artistą².

Pats Mykolas Kazimieras Oginskis garsėjo kaip muzikas, smuikuoti mokėsi pas italų smuikininką Giovanni Battistą Viottį (1755–1824), grojo arfa, klarnetu, rašė pasakas, eiles, dainas (pasirašinėjo Slonimskio slapyvardžiu), vertė iš kitų kalbų, patobulino arfos mechanizmą ir minimas kaip vienintelis iš Abiejų Tautų Respublikos kilęs vienas iš įtakingiausių Apšvietos amžiaus asmenybių rašytojo Denis Diderot (1713–1784) redaguotos „Enciklopedijos“ bendradarbis, parašęs straipsnį apie arfą.

Mykolas Kazimieras Oginskis taip pat piešė, tapė XVIII a. ypač mėgstama technika – pastele, yra įtrauktas į Lietuvos dailininkų žodyną kaip dailininkas, sukūręs dvidešimt piešinių, buvusių Helenuvo dvare (vienas jų vaizdavo Diogeną)³, nors Julianas Ursynas Niemcewiczius (1758–1841) jo meninius talentus vertino skeptiškai: „Piešė pastele visokias terliones, grojo beveik visais instrumentais, tačiau blogiau nei vidutiniškai“⁴.

Mykolas Kazimieras Oginskis Abiejų Tautų Respublikos karaliui Stanislovui Augustui dovanavo Rembrandto drobę „Lenkų raitelis“ (jame veikiausiai pavaizduotas Simonas Karolis Oginskis, 1641 m. mokėsis Olandijoje), 1791-aisiais kartu su siunčiamu paveikslu rašęs: „Siunčiu Jūsų karališkai malonybei kazoką, kurį Rembrandtas pasodino ant žirgo. Šis žirgas suėdė mano 420 vokiškų dukatų“⁵.

Labiausiai Oginskis išgarsėjo savo teatine veikla Slanime. Iš pradžių buvo vaidinama rūmuose, taip pat minimas teatras ant šešių ratų, traukiamas aštuonių jaučių, dar vienas teatras buvo įrengtas ant plausto, plūduriavusio kanale ir Ščaros upėje.

Nuolatinį teatro pastatą Slanime suprojektavo italų architektas Innocente'as Maraino (? – apie 1800), mokėsis Milane, nuo XVIII a. 7 dešimtmečio dirbęs Varšuvoje. Statyti teatrą Slanime jis buvo pakviestas 1780 m., netrukus tapo Oginskio architektu. Jis buvo žinomas ir kaip teatro dekoratorius: sukūrė scenovaizdžius spektakliui „Karalius Teodoras Venecijoje“⁶, kuris buvo pastatytas Milano *Teatro alla Scala* 1786 metais.

Slanimo teatras buvo stačiakampio plano, su gilia scena ir dviem aukštais žiūrovams skirtų ložių (jų minima 27, centrinė buvo puošta kartušu ir karaliaus herbu), jame galėjo tilpti apie 1 000 žiūrovų.

2 Yra keletas šio portreto kartočių, viena iš jų, datuojama 1755 m., saugoma Baltarusijos nacionaliniame dailės muziejuje; nežinomo autoriaus veikiausiai pagal šį portretą nutapytas ovalinis portretinis kunigaikščio atvaizdas saugomas ir Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje.

3 Jo peizažas, vaizduojantis vandens malūną (1785), ir naturmortas su gėlėmis porcelianinėje vazoje išlikę Varšuvos universiteto bibliotekoje. Žr. *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 198.

4 Niemcewicz 1957: 115.

5 Wetering 2011: 544.

6 Giovanni Paisiello. „Il Re Teodoro in Venezia“. Libreto autorius Giovanni Battista Casti. Viena, 1784.

Oginskio rūmų ir teatro didybę mena tik amžininkų liudijimai. Istorikas ir dramaturgas Julianas Ursynas Niemcewiczus (1758–1841) prisiminė: „Etmonas laikė lenkų komediantus ir italų operą, šioje netgi buvo kastratas. Teatras buvo erdvus, jo prašmatnumui nieko negailėta; buvo rodoma italų opera, į kurią įėjo medžioklė, o joje kastratas dainavo ariją *di bravura* ant žirgo. Žirgas, išsigandęs staigaus timpanų garso, pasibaidė ir numetė kastratą. Garsus žiūrovų juokas kartu su skalikų lojimu padarė labai linksmą sceną.“⁷

Gerokai vėliau Slanime lankęsis aktorius, dainininkas, režisierius Kazimierz Michal Skibiński (1786–1858) taip pat stebėjosi teatro pastatu: „Ložės buvo didelės, su židiniiais, su plytelių grindimis. Scena padalyta skersai: pirmoji dalis vaidinantiesiems, kita – prireikus kokiems nors laivams; laivai į sceną įplaukdavo tikru vandeniu; tada ta kita pusė prisipildydavo vandens, atitekančio iš tvenkinio vamzdžiais, vedančiais tiesiai į sceną, o jei to nereikėdavo ir vaidinime prireikdavo kokio nors mūšio sausumoje arba žygiuojančių kareivių pasirodymų, pasidengdavo didelėmis plokštėmis ir atsiverdavo didžiuliai vartai, esantys statmenai scenos, pro kuriuos įpludavo kavalerija panašiai kaip Vienos teatre (*Kaertnerhof*). Šiame teatre-milžine su savo dekoracijomis jautėmės nykštukais.“⁸

Slanimo trupės spektakliai taip pat rodyti Dubnoje bei etmono žmonos Aleksandros Oginskienės rezidencijoje Sedlucose.

Mykolo Kazimiero Oginskio veikla Slanime sulaukė ne vieno mokslininko dėmesio: skyrių jo dvare statytiems spektakliams pašventė Antonis Milleris⁹, po kelių dešimtmečių monografiją išleido Andrzejus Ciechanowiecki¹⁰. Šiais veikalais remiasi ir vėlesni (Gurij Baryšev¹¹), ir šiuolaikiniai (Laima Kiauleikytė¹², Svetlana Nemačaj¹³) Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos tyrinėtojai.

Jų dėka žinome, kad Slanime dirbo dailininkai, nors pavardės iki šiol tikslinamos (pavyzdžiui, abejojama, kad čia dirbo Antonis Samuelis Dąbrowskis (1774–1838), Pranciškaus ir Antano Smuglevičių ir Jano Bogumiło Plerscho (1732–1817) mokinys). Iki šiol tvirtinama, jog dvare savo talentus tobulino tapytojai Jonas Rustemas (1762–1835)¹⁴ ir Józefas Peszka (1767–1831), orkestrui dirigavo Wacławas Pelikanas, Vilniaus universiteto rektoriaus Wacławo Pelikano (1790–1873), gimusio Slanime, tėvas.

7 Niemcewicz 1957: 114.

8 Ten pat: 383–384.

9 Miller 1936.

10 Ciechanowiecki 1961; vertimas į baltarusių kalbą – 1993 m.

11 Барышев 1992.

12 Kiauleikytė 2008.

13 Немагай 2007.

14 Jono Rustemo kūryboje Vilniaus laikotarpiu (ir vėliau, po Vilniaus universiteto uždarymo, apsigyvenus bičiulio Petro Pizanio dvare Pūškose) teatras užėmė labai svarbią vietą.

Oginskio dvaro teatro repertuare, kuris sudarytas pagal archyvinius dokumentus, – penkiolika komišku operų (iš jų kelios priskiriamos pačiam etmonui¹⁵), operos *seria*¹⁶, muzikinės dramos (trys iš jų – Oginskio¹⁷). Operų autoriai – žinomi XVIII a. pabaigos kompozitoriai Giovanni Paisiello (Paisiello, 1740–1816), Christophas Willibaldas Gluckas (1714–1787), Egidio Duni (1708–1775), Carlo Giuseppè Toeschi (1731–1788) ir kt. Slanime taip pat vaidintos dvi Jekaterinos II (1729–1796) komedijos ir dvi Voltaire'o (1694–1778) dramos, pastatyta dešimt baletų.

Kai kurie ankstesni teiginiai apie Slanime rodytus spektaklius gali būti patikslinti. Pavyzdžiui, rašyta, kad pirmasis spektaklis, suvaidintas 1771 m. dar senajame Sapiegu laikų teatre, – Oginskio dviejų veiksmų komiška opera „Atsivertęs filosofas“, galvojant, jog tai veikiausiai Paisiello operos „Tariami filosofai“ perdirbinys, tačiau šios operos premjera Sankt Peterburge įvyko tik 1779 metais. Prielaidą, kad dar vienas Paisiello kūrinys – keturių veiksmų muzikinė komedija „Čigonai mugėje“¹⁸ – buvo pastatytas po 1777 m., būtų galima patikslinti – spektaklio premjera Neapolyje įvyko 1789-aisiais. Ir dviejų veiksmų komedija su to paties kompozitoriaus muzika „Modistė klastūnė“¹⁹ negalėjo įvykti 1778 m., nes spektaklio premjera Neapolyje suvaidinta 1787-aisiais.

Slanime nuo 1778 m. veikė „Baletų vaikų departamentas“, pamokos vyko dideliame dviaukščiame pastate, kur atskirose salėse buvo mokomi „baletininkai“ ir „baletininkės“. Šio laikotarpio baletai – arba besiužečiai, arba *ballet d' action* – baletai-pantomimos, toks tikriausiai turėjo būti ir XVIII a. 8 dešimtmetyje pastatytas trijų veiksmų tragiškas baletas „Medėja ir Jasonas“²⁰. Gali būti, kad tai šiuo laikotarpiu populiaraus Jeano-Georges'o Noverre'o (1727–1810) to paties pavadinimo baletu perdirbinys ar kartotė.

Išvardyti faktai daugiau mažiau žinomi, susisteminti lenkų ir baltarusių mokslininkų, tačiau jų tyrimai kol kas neįtraukė įdomaus dokumento, saugomo Lietuvos

15 Dviejų veiksmų komiška opera pagal Franciszeko Ksawery'o Chomińskio (?–1809) libretą „Atsivertęs filosofas“ („Filozof zmieniony“, 1771; veikiausiai tai Giovanni Paisiello (1740–1816) operos pagal Giovanni Bertati (1735–1808) libretą „Tariami filosofai“ („I filosofi immaginari“) perdirbinys; libretas išspausdintas Vilniuje 1781 m.), 1 veiksmo komiška opera „Apleisti vaikai“ („Opuszczone dzieci“), 2 veiksmų opera „Luomų padėtis“ („Kondycja stanów“, 1780), 2 veiksmų alegorinė opera „Pasaulio galybės“ („Mocy świata“, 1781), taip pat etmonui priskiriama opera „Laiminga buveinė“ („Osada szczęśliwa“, 1797). Žr. Kiauleikytė 2008: 40–41.

16 Trijų veiksmų, 5 paveikslų Christopho Willibaldo Glucko opera pagal Ranieri de' Calzabigi (1714–1795) libretą „Orfejas ir Euridikė“ („Orpheus und Eurydike“), Carlo Giuseppè Toeschi (Karl Joseph Toeschi, 1731–1788) opera „Telemakas“ („Telemako“, 1780), Wincenty'o Ferdynando Lesselio (apie 1750 – po 1825) patriotinė opera pagal Franciszeko Dionizy'o Kniaźnino (1750–1807) libretą „Spartietė motina“ („Matka spartanka“, 1791). Žr. Kiauleikytė 2008: 40–41.

17 Vieno veiksmo pastoralė „Piemenėlių bei piemenaičių pokalbiai“ („Rozmowy pasterzów i pasterek“, 1783), 1 veiksmo melodrama pagal Franciszeko Dionizy'o Kniaźnino (1750–1807) libretą „Čigonai“ („Cyganie“, 1786), 2 veiksmų muzikinė drama „Eliziejus laukai“ („Pola Elizejskie“, 1788). Žr. Kiauleikytė 2008: 40–41.

18 „I zingari in Fiera“ (Kiauleikytė 2008: 41).

19 „La modista raggiratrice“ (ten pat).

20 „Médée et Jason“ (ten pat: 42).

mokslių akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje. Tai – baleto „Moterų filosofija“ („Filozofia kobiet“) pagal Frederiko Baumo, Slanimo orkestranto, muziką, libretas²¹. XVIII a. viduryje – XIX a. pradžioje spektaklių libretai dažnai būdavo spausdinami, nemažai jų dabar skaitmenizuoti ir prieinami elektroninėje erdvėje. „Moterų filosofijos“ libretas rašytas ranka. Kaip įprasta, tai buvo proginis spektaklis, skirtas „laimingam šviesiausiojo Pono atvykimui į Slanimą“, pastatytas (ar turėjo būti pastatytas) „Šviesiausiojo Visagalio Pono, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės etmono Oginskio teatre“.

Baleto librete minimas jo autorius – baletmeisteris Morinis. Mykolo Kazimiero Oginskio muzikinę veiklą išsamiausiai aptarusi muzikologė Laima Kiauleikytė svarstė, ar tai Cassiano, ar Felice Morinis, nes pavardės senuose dokumentuose paprastai nurodomos ne tik be pilnų vardų, bet ir be inicialų. Cassiano Morinis – XVIII a. 7 dešimtmetyje (1766–1774 m.) Venecijoje minimas aktorius, vaidinęs įvairiuose dramos ir operos spektakliuose, o Felice Morinio pavardė aptinkama artimesniu Oginskio teatro veiklos laikotarpiu – 1775–1780 m., ir minimas jis kaip šokėjas – *ballerino*, tad būtent jam galėtų būti priskirta Slanime statytų baletų „Meilužiai“²², „Netikęs įvykis“²³, „Bastūnas“²⁴ bei „Moterų filosofija“ autorystė. Išlikusiose XVIII a. paskutinio ketvirčio įvairių Italijos miestų teatro programose jis minimas kaip spektaklių „Du apgauti meilužiai“²⁵, „Teatro kritika“²⁶ (abu 1775), „Fraskatietė“²⁷ (1776), „Moterų galia“²⁸, „Meilės rūpesčiai“²⁹ (abu 1778), „Azoras, Kibingos karalius“³⁰, „Prieštaringos

21 „Filozofia kobiet“. Rankraštis. *LMAVB rankraščių skyrius*, Bf-471–474.

22 „Amanty“ (ten pat: 104).

23 „L'accidente nausoto“ (ten pat).

24 „Navigato“ (ten pat).

25 *Li Due amanti in inganno*, dramma giocoso per musica da rappresentarsi nel Teatro Tron di San Cassiano nel carnevale dell'anno 1775, <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17587.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

26 *La critica teatrale*, dramma giocoso per musica da rappresentarsi nel Teatro Tron di San Cassiano nel carnevale dell'anno 1775 / [la musica è del celebre sig. Gennaro Astarita], <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17620.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

27 *La frascatana* dramma giocoso per musica da rappresentarsi nel teatro Marsigli Rossi il carnevale dell'anno 1776. Dedicato alle gentilissime dame e nobilissimi cavalieri di Bologna, <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17532.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

28 *La forza delle donne*, dramma giocoso per musica di Giovanni Bertati. Da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè l'autunno dell'anno 1778 / [la musica sarà del signor maestro Pasquale Anfossi], <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17465.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

29 *Le industrie amorose* dramma giocoso per musica di Giovanni Bertati da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè l'autunno dell'anno 1778 / [musica di Bernardino Ottani], <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17440.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

30 *Azor Re di Kibinga*, dramma giocoso per musica di Giovanni Bertati. Da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè l'autunno dell'anno 1779, <http://www.internetculturale.it/jmms/iccviewer/iccviewer.jsp?id=oai%3Abid.braidense.it%3A7%3AMI0185%3AMUS0320283> [žiūrėta 2020 05 26].

vedybos³¹, „Kvakeriai“³², „Pavyduolių mokykla“³³ (visi 1779), „Geras tonas“³⁴, „Silpnapročiai“³⁵ (abu 1780) dalyvis šokėjas. Felice d’Imola Morinis minimas ir knygoje apie garsų italų šokėją Gennaro Magri³⁶ (šio *ballo grottesco* kategorijos šokėjo, choreografo, pedagogo ir teoretiko gimimo ir mirties datos nežinomos, jis kūrė XVIII a. 6–8 dešimtmečiais), tačiau daugiau informacijos apie jį surasti nepavyko, tad sunku pasakyti, ar tai vienas ir tas pats asmuo.

Slanime Morinis veikiausiai kūrė remdamasis kitais šio laikotarpio kūriniais. Pirmą kartą baletas „Moterų filosofijos“ buvo parodytas 1780 m. Venecijoje, teatre *Giustiniani di San Moisè* jis minimas kaip „alegorinis baletas, sukurtas ir pastatytas ponios Binetti“. Anna Binetti (apie 1738 – po 1786) – žinoma šokėja, gimusi Venecijoje, bendravusi su baletmeisteriu Charles’iu Le Picqu (1745–1806), kartu gastroliavo Vienoje, Varšuvoje, Sankt Peterburge³⁷. Pagal meno istorikės Annamarios Corea perpasakotą šio baletu turinį būtent šis spektaklis ir yra Slanime statyto spektaklio pirmavaizdis: baletu veiksmas vyksta kaime (rokoko kultūrai būdingas pastoralinis akcentas), veikėjos valstietės apsvilkusios juodai, jos nekreipia dėmesio į meilės ženklus, rodomus valstiečių. Pagrindiniai itališko baletu veikėjai – piemenaičiai Cefiza (Cefisa) ir Tirsis (Tirsi), taip pat mitologiniai personažai Kupidonas ir Apolonas, pastarasis, apsvilkęs juodais filosofo drabužiais, apgauna Cefizą ir priverčia ją įsimylėti Tirsį.

Šaltiniuose aptinkamas ir kompozitoriaus Vittorio Amadeo Canavasso (apie 1750–po 1814) baletas „Moterų filosofija“, sukurtas choreografo Filippo Beretti ir 1784 m. parodytas Milane po Domenico Cimarosos operos „Tas, ką aprenčia kiti,

31 *Le nozze in contrasto*, dramma giocoso per musica di Giovanni Bertati da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè l’autunno dell’anno 1779, <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17415.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

32 *I quaqueri*, dramma giocoso per musica di un atto solo di Giovanni Bertati da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè il carnevale dell’anno 1779, <http://www.internetculturale.it/jmms/iccviewer/iccu.jsp?id=oai%3Abid.braidense.it%3A7%3AMI0185%3AMUS0318308> [žiūrėta 2020 05 26].

33 *La scola de’ gelosi*, dramma giocoso per musica da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè il carnevale dell’anno 1779 / [La musica è composta dal sig. Antonio Salieri, maestro di cappella in actual servizio di sua sacra maestà l’Augustissimo Imperatore], <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17380.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

34 *Il Bon Ton* [vinto dal buon senso], dramma giocoso per musica, da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè il carnevale dell’anno 1780, <https://www.loc.gov/resource/musschatz.17323.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 15].

35 *Le Teste deboli*, dramma giocoso per musica di Giovanni Bertati. Da rappresentarsi nel Teatro Giustiniani in S. Moisè il carnevale dell’anno 1780 / [La musica sarà del sig. maestro Francesco Salari] https://opac.sbn.it/opacsbn/opaclib?db=solr_iccu&resultForward=opac%2Ficcu%2Ffull.jsp&nentries=1&searchForm=opac%2Ficcu%2Ferror.jsp&do_cmd=search_show_cmd&saveparams=false&rpnlabel=+Nomi+%3D+MUSV082145+&rpnquery=%2540attrset%2Bbib-1%2B%2B%2540attr%2B1%253D5032%2B%2540attr%2B4%253D1%2B%2522MUSV082145%2522&fname=none&from=4 [žiūrėta 2020 06 02].

36 Harris-Warrick, Brown 2005.

37 Corea 2019: 179.

greitai nusirengia³⁸; kaip antrasis tos programos baletas (*ballo*) minimas „Atrastas nekaltumas“³⁹. Dar kartą Beretti „Moterų filosofija“ parodyta po Pietro Alessandro Guglielmi operos „Enėjas ir Lavinija“⁴⁰ 1789 m. Redžo miesto Viešajame teatre (*Teatro Pubblico*) kartu su baletu „Lauko divertismentas“⁴¹. Filippo Beretti sukūrė ir jau minėtą spektaklį „Kvakeriai“, tarp kurio dalyvių minimas Felice Morinis, choreografiją.

Išlikusiame ranka rašytame „Moterų filosofijos“ librete⁴² ne tik pateiktas spektaklio turinys, bet nurodyti ir vaidmenys bei atlikėjai. Pagrindinių atlikėjų pavardės minimos ir ankstesniųjų tyrėjų: Cefiza⁴³ – turtinga piemenaitė iš kaimo, Ekerówna – atsidėjusi mokslams ir niekinanti meilę, Tirsis (Tysys)⁴⁴ – turtingas piemenėlis, Morini – įsimylėjęs Cefizą, Venera – panelė Szczucka (minima kaip operos dainininkė).

Librete nurodyta, kad Kupidoną šoko Lokaszewiczówna, valstietes ir valstietčius – Ptaszewiczius, Mickiewiczius, Anastazy Binkiewiczówna, Ratowskis, Dorota Binkiewiczówna, Lewkowiczius, Karpowiczówna, todėl Ciechanowieckio knygoje minima Anastazy tikriausiai galėtų būti pristatoma ne tik vardu, bet ir pavarde (jos bendrapavardė (sesuo?) Dorota knygoje pateikiamame sąrašė neminama).

Librete yra ir spektaklio scenovaizdis: žvaigždėto dangaus fone centre stovi Kupidono šventykla, Cefizos rūmai ir kabinetas, spektakliui įsibėgėjus pakyla kometa⁴⁵ – taigi simultaninis scenovaizdis įgauna dinamiškesnį, barokinį pavidalą.

38 „Chi dell'altrui si veste presto si spoglia“, <https://biblioteca.academiaefilodrammatici.it/biblio/autore/68515> [žiūrėta 2020 06 03].

39 „L'innocenza scoperta“, <https://www.loc.gov/resource/musschatz.16935.0?st=gallery> [žiūrėta 2020 04 14].

40 „Enea e Lavinia“, <http://corago.unibo.it/opera/0000484285> [žiūrėta 2020 06 03].

41 „Divertimento campestre“, https://www.internetculturale.it/it/16/search/linked?q=Divertimento+campestre&instance=metaindice&__meta_creatorString=beretti%2C+filippo+%3Ccoreografo%3E [žiūrėta 2020 06 03].

42 Siužetas šiek tiek primena minėtą Paisiello operą „Tariami filosofai“, kurios premjerą įvyko Kotrynos II dvare Sankt Peterburge. Joje pasakojama apie save išsimokslinusių vadinantį vyriškį Petronio ir jo dvi dukras. Kasandra domisi mokslais, jai nerūpi meilė, o Klaričė mano, kad mokslai niekam nereikalingi, ir nori kuo greičiau ištekėti už savo mylimojo Džuliano. Šis, apsimetęs „garsiu filosofu“ Argatifontidu, apgaule gauna Petronio sutikimą vesti Klaričę.

43 Šis vardas dažnas XVII–XVIII a. teatro veikaluose: Jeano Racine'o (1639–1699) tragedijos „Andromachė“ („Andromaque“) pagrindinės veikėjos patikėtinė, viena iš André Campra'o (1660–1744) operos-baletu „Galantiškoji Europa“ („L'Europe galante“) veikėjų, Jeano-Philippe'o Rameau (1683–1764) operos „Akantas ir Cefiza, arba Telepatija“ („Acante et Céphise, ou La sympathie“) pagrindinė herojė, Charles'io-Louis de Montesquieu (1689–1755) novelės „Cefiza ir Amūras“ („Céphise et l'Amour“) veikėja ir kt.

44 Šis vardas aptinkamas kaip Teokrito (III a. pr. Kr.) pirmosios idilės pavadinimas, taip pat Marco da Gagliano (1582–1643) operos „Dafnė“ („La Dafne“) veikėjas, komiškos Georgo Friedericho Händelio (1685–1759) kantatos „Klori, Tirsis ir Filenas“ („Clori, Tirsi e Fileno“) personažas. Józefo Szymanowskio (1748–1801) eiliuotame kūrinyje „Veneros šventykla Knide“ kalbama apie Tysyso ir Temiros meilę; tai veikiausiai sekinyš Montesquieu tekstus.

45 Išlikęs spektaklio „Kometos baletas“ (Ballet de la comète, divisé en deux parties et dansé à Soissons le 9 Fevrier [1665]) libretas. Jo autoriai nenurodyti, jis neturi nuoseklaus siužeto. Pirmąjį veiksmą pradeda Merkurijus, vėliau kitose scenose pasirodo du galantai, dvi kokerės, keturi vagys, du knygų pardavėjai, astrologas. Antrąjį veiksmą pradeda Aurora, vėliau pasirodo du smulkmenų pardavėjai, čigonai, du medžiotojai, dvi pienininkės, muzikantas, galiausiai – piemenėlių ir piemenaičių grupė.

Baleto dramaturginė linija grindžiama skeptiško požiūrio į meilę, įvykstančią su meilės dievo Kupidono pagalba⁴⁶, transformacija – skirtingai nuo itališko prototipo, kuriame pagrindinis vaidmuo tenka Apolonui.

Tekste pateikiama vertingų detalių apie veikėjų drabužius (libreto pradžioje pabrėžiamas Cefzos ir jos draugių abejingumas ne tik meilės džiaugsmams, bet ir savo išvaizdai: drabužiams, šukuosenai), smulkiai aprašomas veiksmas, aktorių pantomiminiai dialogai ir scenos, nurodyti šokio intarpai.

Spektaklio dramaturgijos schema:

1. Piemenaitė Cefiza domisi mokslu, matematika, astronomija, anatomija, nekreipia dėmesio į jai meilės ženklus rodantį piemenėlį Tirsį.
2. Šis skundžiasi Kupidonui, kad dėl visa ko kaltos knygos ir mokslas, ir nori nusižudyti.
3. Kupidonas jį sulaiko ir pažada padėti.
4. Cefiza su draugėmis, visos juodai apsvilkusios ir negarbiniuotais plaukais, skaito knygas ir stebi kometa.
5. Valstiečiai bando atkreipti merginų dėmesį, tačiau veltui.
6. Pasirodęs Kupidonas suplėšo knygas ir savo strėlėmis sužeidžia valstietes.
7. Šios „galų gale puola savo meilužiams į glėbį“, ir visi iš džiaugsmo pradeda šokti.
8. Tą pastebėjusi Cefiza sustabdo šokį, atskiria merginas nuo vaikinių.
9. Pasirodęs Tirsis dar kartą prisipažįsta ją mylįs.
10. Kupidonas nori ją sužeisti, tačiau Cefiza ištraukia jam iš rankų lanką, jį sulaužo ir atima strėles, o viena sužeidžia patį Kupidoną.
11. Kupidonas apsimeta miręs.
12. Tirsis ir valstiečiai nugabena Kupidoną prie šventyklos ir gedi.
13. Cefiza tyčiojasi iš liūdinčio Tirsio.
14. Visiems pasišalinus, Kupidonas prisikelia ir leidžia „suprasti, kad tokie kaip jis niekada nemiršta“.
15. Įėjęs į šventyklą, iš jos pasirodo apsvilkęs juodai, nešinas knyga ir lazdele, per petį pasikabinęs strėlinę ir pasislepia.
16. Ateina Cefiza ir nieko neradusi dėkoja Dievui už ramybę.
17. Pasirodo Kupidonas, apsvilkęs filosofu, nešinas knyga.

⁴⁶ Ironiškas spektaklio žvilgsnis į moksluose paskendusius ir ne į vyrus, bet į žvaigždes besižvalgančias moteris primena plačiai žinomą Oginskių giminės mecenatę – Vilniaus universiteto observatorijos fondatorę Elžbietą Oginskytę Puzinienę (1700–1768), kuri globojo observatorijos architektą Tomą Žebrauską. Ši tolimesnė Mykolo Kazimiero Oginskio giminaitė – trečios eilės teta (jos senelis Jonas Jackus Oginskis (1625–1684) buvo Mykolo Kazimiero Oginskio prosenelis) – Kupidono nebuvo išsižadėjusi, tačiau mirė bevaikė likus keleriems metams iki tol, kai Slanime pradėta statyti teatro spektaklius.

18. Cefiza prašo parodyti knygą, Kupidonas leidžia suprasti, kad ji tos knygos neverta skaityti.
19. Galiausiai leidęs Cefizai knygą pažiūrėti, Kupidonas prisitaikęs sužeidžia ją savo strėle.
20. Cefiza atsipeikėja ir „maldauja meilės objekto, kad patenkintų savo aistrą“.
21. Kupidonas nusimeta filosofo drabužius ir parodo Tirsį, tačiau liepia jai grįžti į kabinetą toliau skaityti knygas.
22. Cefiza meta knygas žemėn ir „maldauja piemenėlio“.
23. Tirsis maldauja pasigailėti Cefizos.
24. Sujaudintas Kupidonas juos sujungia.
25. Kupidonas paleidžia strėlę į Cefizos rūmus.
26. „Teatras pasikeičia: nesuprantamu būdu Cefiza ir jos draugės savo juodas suknius pakeičia ir pasirodo puikiausiai apsirengusios.“
27. Iš savo šventyklos nusileidžia Venera, apkabina savo sūnų Kupidoną ir palaimina įsimylėjęlius.

Libreto pabaigoje minimas staigaus dekoracijų ir kostiumų pakeitimo efektas būdingas barokiniam teatrui, tačiau aptinkamas ir romantizmo laikotarpiu. Kaip tai gali būti įgyvendinta, matyti iki šiol išlikusiuose romantinio repertuaro spektakliuose, pavyzdžiui, Augusto Bournonville'io (1805–1879) baletu „Neapolis“ (1842), esančiame Danijos karališkosios operos repertuare.

Felice Morinis pastatė ir *pas de quatre*, įtrauktą į vieno veiksmo baletą „Žvejai“ („Rybacy“, libreto autorius ir choreografas – venecijietis Danielis Curzas, 1753 – po 1818). Šį spektaklį Slanime pakartotinai pastatė Prahoje gimęs Franzas Schlanzowski (1751–1827), kuris Oginskio teatre kūrė paskutiniaisiais XVIII a. dešimtmečiais. 1784 m. jis pastatė trijų veiksmų „Dezertyro baletą“ („Dezertier-balet“) pagal Michelio-Jeano Sedaine'o dramą ir Pierre'o-Alexandre'o Monsigny operos „Le déserteur“ muziką, 1790 m. Dubne – vieno veiksmo „Malūnininkų baletą“ („Balet młynarski“), „Vengrų baletą“ („Węgierski balet“), „Laukinį baletą“ („Balet dziki“), pakartotojo „Dezertyro baletą“, jam priskirtinas ir „Karališkasis baletas“ („Balet królewski“); po metų Schlanzowski pastatė ir dviejų veiksmų baletą „Ispanų našlaitis“ („Sierota hiszpańska“), kurį buvo sukūręs Strasbūre gimęs Charles'is Le Picqas (1744–1806).

Šie choreografai, baletmeisteriai ir šokėjai dirbo Varšuvoje: Charles'is Le Picqas – 1785–1786, Franzas Schlanzowski – 1806–1808, Danielis Curzas – 1776–1778, 1780–1785, 1786–1795 metais, jų spektakliai buvo perkuriami ir rodomi kitų miestų teatruose – pavyzdžiui, Curzo baletas „Aleksandras ir Kampaspė“ buvo parodytas Miesto teatre Vilniuje 1790 metų rugsėjo 14 dieną⁴⁷.

⁴⁷ LMAVB Retų spaudinių skyrius, 1.

Nors Slanimo teatro veikla nutrūko po Mykolo Kazimiero Oginskio mirties, jo kaip mecenato ir teatro mėgėjo investicijos padėjo baleto menui tvirtintis buvusiose Abiejų Tautų Respublikos teritorijose.

Gauta 2020 07 16
Priimta 2020 08 24

Literatūra

1. Ciechanowiecki, A. *Michael Kazimierz Oginski und sein Musenhof zu Slonim*. Köln: Bohlau, 1961.
2. Corea, A. Donne “compositrici” di balli pantomimi in Italia fra Sette e Ottocento. *Italica Wratislaviensia*. 2019. 10(2).
3. Filozofia kobiet. Rankraštis. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*. Bf–471–474.
4. Harris-Warrick, R.; Brown, B. A. (red.). *The Grotesque Dancer on the Eighteenth-Century Stage: Gennaro Magri and His World*. University of Wisconsin Press, 2005.
5. Kiaulėikytė, L. *XVIII a. II pusės – XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008.
6. Lenkiewicz, A. *Kazimierz Pulaski (1745–1779)*. Wrocław: Wydawnictwo Biuro Tłumaczeń, 2004.
7. *Lietuvos dailininkų žodynas. XVI–XVIII a.* Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
8. Miller, A. Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745–1865). *Studjum z dziejów kultury polskiej*. Wilno: 1936.
9. Niemcewicz, J. U. *Pamiętniki czasów moich*. Warszawa: Państwowy instytut wydawniczy, 1957.
10. van de Wetering, E. (ed.). *A Corpus of Rembrandt Paintings V. The Small-Scale History Paintings*. Springer, 2011.
11. Барышев, Г. *Театральная культура Беларуси XVIII века*. Минск: Навука і тэхніка, 1992.
12. Немагай, С. *Жыццё і творчасць М. К. Агінскага ў каардынатах яго часу і культурнага асяроддзя*. Минск: Беларуская дзяржаўная акадэмія музыкі, 2007.

Helmutas Šabasevičius

Ballet in the Court Theatre of Michał Kazimierz Ogiński

Summary

The article deals with the theatrical activities of Prince Michał Kazimierz Ogiński (1730–1800) focusing on ballet performances produced in his court in Slanim. Research centres on the ballet *Philosophy of Women*, the hand-written libretto of which belongs to the Manuscript Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. The author presents new information about other productions of Felice Morini, the choreographer of *The Philosophy of Women*, and compares its libretto with the libretto of the ballet of the same title produced in Venice by the Italian dancer Anna Beneti. The dramatic scheme of the performance and its possible visual forms, which are linked to the aesthetics of late Baroque and Rococo, are discussed.

KEYWORDS: Michał Kazimierz Ogiński, Felice Morini, court theatre, ballet